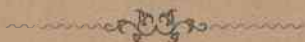


Slovenské Pohľady.



Vykopali ženu.

Rozpráva Anonymus.

I.

Či vy viete, kde sú Ujezda? Na mape by ste jich darmo hľadali. Ujezda síce najdete kdekoľvek, ale tieto sú len jedny, a síce hneď za Bránkou. Bránka ale je ulička — jestli sa to vôbec uličkou pomenovať dá — v mestečku Vrbovcach. Nuž a kde sú Vrbovce, to už len budete znať. A jakoby ste to aj neznali, veď roku 1866, keď tadeto tiahnuli Prušiaci, dôstojníci jejich znali pomenovať nielen vrchy, ktorými Vrbovce obtočené sú, mestecká, s ktorými hraničia, ale i jednotlivé hony poľa a chodníčky.

„Pravda, pán farár,“ hovoril vo fare ubytovaný pruský dôstojník, „tamtoto je Žalostiná a tamto hen Pecková, a hen tam to pole to sú Križnice.“

Farár, hľadiac na dôstojníka, div že na ňom oči nenechal. A jakoby sa aj nečudoval, počujúc cudzinca, prvý raz v živote objaviťšieho sa v jeho fare, ktorý k tomu ešte tak znamenite poznal celú polohu nášeho mestečka, kdežto našinci málo čo predtým prijdúc sem, nevedeli ani kde sú, a za mapu nitrianskej župy by neviem čo boli dali.

Nie je možné, aby ste vy neznali o Vrbovcach. Znajú jich široko na ďaleko. Veľký maďarský denník z roku 1884, vychodiaci až hen v Debrecíne, písal o nich, koľko maďarskej krve tu tieklo, až celé výmole povstaly. Pravda, že to bolo kedysi dávno. Veľmi dávno, čo ani svet nepamätá, bo vtedy sa tu ešte po maďarsky kázavalo slovo božie, a dnes, okrem pána notáriuša, žiadon, jako ľudia vravia, po maďarsky nezná. Čo však Debrecín písal o Vrbovcach, to je to najnovšie. Znajú teda aj tam Vrbovce a i o nich rozprávať všeliničo, čoho nikdy nebolo a čoho ani nikdy nebude. Kroniky naše to neznajú a čo neznajú, na to nedbajú.

Zpýtate-li sa však na Polacha alebo Púdelku, ešte aj tie defúrence by vám vedeli o nich rozprávať. Znali jich nielen v mestečku, ale i po kopaniciach; a tie sú rozsiahle veru na Vrbovcach. A

jakoby jich aj neznali, keď sa o nich všade hovorilo, ba i pán služný s nimi viedol vyšetrovanie, keď vykopali na cintoríne ženu...

No ale nepredchytávajúje deju. Vrbovce naše sú vám známe po čom, po tom. Tým však, komu by neboly predsa známe a o nich nepočuli, hovoríme, že Vrbovce sú mestečko v nitrianskej stolici na hraniciach Uhorska a Moravy.

Celé mestečko delí sa na Horný a Dolný koniec, Riadok, Kúty-Bránka, Kňazová, nebezpečná nočným časom, bo tade chodíeva kňaz bez hlavy, hlavu nosiac pod pazuchou, ktorú za ľudmi kotúľa jako guľu.

Kto tomu neverí, nech sa ide presvedčiť. Okrem tejto Bránky je i druhá a za touto sa nachodia Ujezda.

Ďalším opisovaním nechceme núdiť nikoho. Sme už aj tak na mieste nášho deju. Za Ujezdami rozprestiera sa krásny vrbovčiansky cintorín.

Cintorín a krásny! Huj! až mňa tak mráz prechodí, len keď to slovo čujem. Že krásny? A predsa mne sa líbi. Nenie tu žiadnych nádherných pomníkov, len ktorý ten hrob poznačený kameňom lebo daskou, s označením mena toho, ktorý tam odpočíva.

Predstavte si pekný štvorhran, múrom obohnáný, vyzerá ani nie jako cintorín, ale jako pekná záhrada. Ale ani nie tie múry, jako viacej tie utešené pekné lipy, ktorými je obsadený, ho príjemným a milým robia.

Je to radosť, obzvlášte letným časom, keď zakvitnuly. Million včeličiek poletuje z jednoho kvetu na druhý. Nebeská vôňa šíri sa okolím a melodické vyhrávanie pilných včeličiek, zdá sa, jakoby uspávalo a sen smrti zpríjemňovalo tým, ktorý v svojich chalupkách sladko odpočívajú, či od kratších a či dlhších prác svojich.

Za času našej poviestky vrbovčiansky cintorín nevyzeral tak ešte. Vtedy delil sa on na starý a nový cintorín. Nový bol ešte len obkovaný a lipy len teraz vysadené; múry však starého už porúchané, skála sem tam rozhádzaná.

Zásluhou novšieho prispôsobenia je pána notára Z...

V starom cintoríne kopali práve nový hrob.

„Pomáhaj vám Pán Boh!“ pozdravuje pod farchou ťažkého batoha k zemi sohnutá mladá žena, ktorý, aby si na chvíľu mohla oddýchnuť, oprela si na starý múr.

„Pán Boh daj aj tebe!“ odpovie hrobár.

„Komu to kopete?“ pýta sa predošlá.

„Tebe nie!“

„To viem.“

„Keď vieš, načo sa zpytuješ?“

„A vy čo máte z toho, keď mi nepoviete?“

„A ty čo, keďže ti poviem?“

„Oba rovnako. No ale mi povedzte.“

„Mladej.“

„A starej nie?“

„Nie! Teraz prišiel rad na mladé. Maj sa na pozore!“

„Tak jako snáď i vy. I vy nemáte kontrakt s Pánom Bohom, ani smrť ste si do árendy nevzali.“

„Vieš, ja také hubaté rád zahrabávam.“

„Ani vy ste v poslednom rade nestáli, keď jazyky rozdávali.“

„Ale ty si predsa prednejšie stála.“

„Chvála Bohu! — Ale ozaj, povedzte mi, kto zomrel?“

„Annička Chodurových.“

„Ale chodťe,“ povie a namrzeno sberala sa ďalej; „s vami človek nič nepokoná.“

„Pokoná, nepokoná,“ skočí jej hrobár do reči; „ja ti len to hovorím, že sa s ňou viacej nebudeš shovárať.“

„Ale veď ráno som s ňou bola na rúbaniciach.“

„Keď si bola už nebudeš.“

„Ale, prosím vás, nestrašte ma; povedzte mi pravdu.“

„A čo sa ti mám dušiť, keď nechceš veriť? Choď ta a presvedčíš sa.“

„Pre Boha, taká mladá!“

„Tak! Starý musí a mladému sa pritrafi,“ povie hrobár a spúšťa sa do jamy, aby, čo zameškal, to mohol dohoniť.

„No, pracujte s Pánom Bohom!“

„Pán Boh ťa sprevoď, Zuzka!“ privolal odchádzajúcej žene hrobár z jamy.

II.

Strýc Polach a strýc Hleka, inácej i Púdelka menovaný, byly osoby známe po celých Vrbovcach, v mestečku i na kopanicach. A jakožebý aj neboli bývali známymi, keď trojakú službu zastávali. Oni boli: zvonármi, hrobármi i hlásnikmi. Vo dne teda i v noci zaneprázdnení. Neposlúchaly-li kde deti, len jim povedali, že strýc Polach príjde pre ne, a oni hneď utíchly. A jakoby aj neutíchly, veď strýc Polach aj so strýcom Hlekom pred každými výročitými slávnosťami chodievali z dom' do domu, vinšujúc občanom všetko dobré do smrti a po smrti kráľovstvo nebeské.

Keď už svoje blahoželanie ukončili, kde byly deti v dome, tu sa obyčajne pýtali, či rady poslúchajú a či sa modlievajú? Poslušné pochválili, neposlušné postrašili mechem, ktorý majú pohotove hneď i otvorili, že neposlušné deti do neho poberú. Deti si to dobre zapamätaly a po druhýkrát nečakaly viac blahoželateľov s mechem, ale zpozorujúc jich, bola-li zima: na peci alebo v zápecku hladely sa ukryť, bolo-li teplo, bolo jich plné humná, odkiaľ pokradomky vyzeraly, skoro-li sa vzdialia jich postrašitelia.

Starý Polach, kto ho raz videl v živote, ten sa i pamätá na neho. Jeho vysokú, chudú, kostnatú postavu, počiernu tvár, hlboko vpadlé oči, a keď sa usmial, tie jeho nie najmenšie ocelové zuby, nebola žiadna ťažkosť si zapamätať. Ačkoľvek nie veľmi statkami nadaný, bol predsa dobrého humoru, ktorým častokrát i vyššieho stavu ľudí vedel dobre zabaviť, obzvlášte keď šeplavého Marka, židáka z pod kostola, v jeho slovenčine predstavoval.

Jeho kamarát Hleka, menšej postavy, plavej pleti, v obličaji nažltkastej barvy, s malými červenými obstrihanými bajúzmi, maličkými načervenalými boľavými očami, bol oblúbeným odberateľom pri pohrabocho. I od toho najmenšieho krstniatka sa vedel odobrať a celý zástup do plaču priviesť.

Bolo práve po pohrabe Anničky Chodurových. Kňazi prežehnajúc hrob odišli. Pohrabný zástup zostal ešte na cintoríne, kým hrobári jako strechu pekne urovnali hrob Aničkin. Ale nielen preto, ale aby počul odobierku Hlekovu, jako sa bude lúčiť s pozostalou rodinou, menovite s mladým jej manželom, za ktorého nebožká nemala žiadnej vôle sa vydať a jako sa všeobecne hovorilo, že ju len nahnali za neho.

Keď už boli s uhladením hrobu hotoví, nastalo ticho. Hleka sa odoberal menom nebožky. Plakalo všetko. A keď už aj pohrabné shromaždenie a všetkých popripomínal a povedel svoje „amen“: nastalo prisviedčanie hláv, lebo nikoho z prítomných nevynechal, aby ho nebol pripomenul. Nastalo chválenie.

„Ej, tento človek mal byť predsa kňazom,“ povie ktosi.

„Veru ten to vie,“ poznamenal jeho súsed; „ani každý kaplán by to tak nevyviedol.“

„Čo?“ skočí mu Zuzka Varechovie do reči; bola to tá samá, ktorú už známe z rozpravy pri cintoríne; „čo hovoríte, že kaplán? ba ani farár by to už lepšie nemohol spraviť. Veď div že mi srdce nepuklo od žalosti, keď hovoril.“

„A čo ešte až potom, keď si tej frndžalice uchlípne, vtedy by si ho mala počuť!“ privolá jej zpoza chrbta jej muž.

Zuzka sklopila oči a nehovorila nič viacej; s mužom sa dohadovať a to ešte pred toľkými, to sa nechcela. Bála sa snáď, že keď bol kostolníkom, žeby ľahko bol na ňu požaloval vo fare, a preto radšej prehltla slinu a s ňou na jazyku už-už majúcu odpoveď, ktorú by doma istotne nebola zamlčala.

„Poznať kostolníka,“ pohodí posmešne Jano Halena; inokedy mlčí, ale keď o kňazoch príde reč, jakoby ho šidlom bodol, odrazu mu to jazyk rozviaže.

„Veď musím,“ odpovie kostolník ešte posmešnejším tónom; „čožeby si len počali, keby som ja jich nezastal.“

„No, len si daj pozor, ešte si ani ty čo kostolník nezomrel!“ rečie popúdený Halena.

„Pravdu máte. Veď mi už povedali pán farár, že si vás vyvolia za kostolníka.“

„Nerob posmechy; ja mám z čoho vyžiť — ja, ja nie som kňazov sluha; ja, ja som ho volil za kňaza — či to vieš? ja na kňaza platím.“

„No veď je tak! Ale už je darmo, vy po mojej smrti musíte byť kostolníkom.“

„Veru je tak! Strýk Halena je znamenitý chlap, jemu by to pristalo, to som si ja už dávno myslel,“ rečie Polach, ktorý sa ku dohadujúcim bol priblížil.

„No nech som! Aj kostolník je statočný človek,“ odpovie nervro Halena.

„Tak je; to ja dávno hovorím,“ prisviedča mu Varecha.

„Tak je, tak,“ hovorí i Polach. „Pre kostolníctvo nevyplatí sa vám rôzniť; na farára to už ani jeden z vás nedovedie — ale po našej smrti hrobármi môžete byť.“

„No nech vás len Pán Boh živí,“ povedia odrazu Varecha s Halenom; „nezávidia vám vášho povolania.“

Tu však už stáli pred domom Chodurových; všetci boli pozvaní na kar. Bola by to bývala neúcta, keby čo len na okamženie neboli sa zastavili. Kostolník Halena i oba hrobári vnišli do otvoreného domu, Zuzka ale ponáhľala sa domov.

III.

Keď sa rozlúčila Zuzka Varechovie s mužom a ostatnými, ktorí vnišli k Chodurom, tak sa zdalo, že sa opravdu ponáhľala domov. Prešla jeden dva domy. Tu však nemohla odolať, aby sa neobzrela nazpät. I zvrtila teda hlavou, a i to len v najväčšej rýchlosti, aby videla, či kto za ňou ide. I videla viacej žien, ale nezdalo sa jej, žeby jich poznala. Nezdalo sa jej, že sa za ňou ponáhľajú. I myslala si, ktoré to môžu byť a či jich má dočkať? A zase sa obzrela. Tu však už ztíšila razom svoj krok, jako čoby nad niečim rozmýšľala.

Ženy, ktoré sa v pravde za Zuzkou zdaly ponáhľať, už ju počaly doháňať, ale ona, ačkoľvek krok ztíšila, predsa sa viacej neobzrela, až tu odrazu zavolá za ňou jej suseda Žemličková:

„Ale, Zuzka!“

Zuzka sa obzrela. „Čože chceš?“

„Čo sa tak ponáhľaš?“

„Bude večer, musím.“

„Nepotrebuješ večeru chystať, muž ti i tak na kare.“

„Nuž a ja mám hladovať?“

Zuzka postála, kým neprišli ostatnie ženy. Potom idúc spolu nebolo jim ťažko započat rozhovor. A že rozhovor jejich krútil sa okolo smrti a pohrabu pochovanej práve Aničky, netreba nám ani dokladať.

„Ale, Zuzka,“ povie Beta Horniakovie, „všimla sis' ty Aničky, keď bola na postlani?“

„Či som si všimla?“ rečie cele zadivená Zuzka Varechovie; „nuž ktože tam bol, aby si ju nebol povšimnul; pravda, že som si všimla.“

„U bohatých ľudí je si vždycky čoho všimnúť,“ poznamenala Žemličková.

„Mne prichodila, jako čoby len spala,“ povie Horniakovie.

„Aj mne, aj mne!“ prisviedčaly ostatnie.

„Ba či jej nechali i tú striebornú refaz, tie gombíky a prstene?“ hovorí tázavým pohľadom Žemličková; „musela som práve odísť, keď ju do truhly kládli.“

„Pravda, že jej nechali,“ rečie s dôrazom Zuzka; „veru Chudoroviem záleží čo na tom. Majú oni toho ešte dosť aj okrem toho. Mne ale len to je nápadným, že tak chytro zomrela. Mne, mne sa len tak zdá...“, prv však, než by bola to vyriekla, čo si vlastne myslela, poobzerala sa, či ju ozaj niekto nepovolaný nepočuje, „že sa jej od žiaľu srdce puklo. Ona musela predsa len toho Šafárika rada vidieť a nemohla to sniešť, že jej nedovolili za neho ísť.“

„Kto zná, kto zná,“ prísvedčali Zuzke ostatnie.

„Alebo či ona nebola len zdanlive mrtvou, keď tak cele nepremenená vyzerala?“

„Ba koho vytiahne zase mladý vdovec?“ rečie Horniačka.

„Ba či jej tie prstene s tou refazou niekto neukradne?“ nadhodí jej Žemličková.

„Ba ktoby mal tolkej smelosti v noci ta ísť, bo vo dne to aj tak by nemohol,“ hovorí Zuzka. „Mňa len to nepokojí, jestli by chúdiatko nebola zomrela. Jaj, až mňa tak mráz prechodí, keď si na to len pomyslím, keby ju tak, nedaj Bože, živú boli pochovali a ona sa tak prebudila...“

„Jaj, nerozprávaj, Zuzka!“ pretrhne jej reč Horniačka.

„Ale čo myslíte na také niečo! Mňa viacej to nepokojí, že nebožka nebude mať v hrobe pokoja preto, že ju tak bohaty vystrojili.“

„No, to vás veru nemusí nepokojiť. Taký opovážlivec sa u nás sotva nájde. A keby sa aj našiel, tajnosťou by to aj tak nezostalo. Či sa pamätate, keď nebohý pán farár zomrel? Sused Mišo sa stavil, že z jeho hrobu donesie veniec. Doniesol ho, ale ako pochodil?“

„Zle, lebo ho odtedy nemáš; ľudia hovoria, že kdesi zahynul,“ poznamenala Žemličková.

„Veru zle,“ pokračuje Zuzka; „lebo, keď už ten veniec niesol, tak sa mu zdalo, že tí mŕtvi za ním utekajú; vlasy mu jako klince stály na hlave a pot mu vystúpil po celom tele, jakoby ho bol do vody zamočil. A keď už z cintorína von vychádzal, div že nepadol hneď mŕtvý na zem; pocítil, jakoby ho niekto z obidvoch strán bol po tvári vyfliaskal. Prijdúc na dvor, hovoria, že čelom tak mocne búšil do jablone, že hneď na polomŕtvý zostal ležať. Ostatne, kto vie, či sa i uderil a či to niečo inšieho nebolo! Na druhý deň odišiel preč z domu a od tých čias ho žiaden viac nevidel. S mŕtvými majme pokoj. Nechajme i našu Aničku, nech spočíva s Pánom Bohom v pokoji. Pán Boh jej daj ľahké spočívanie a veselé z mŕtvých vstanie!“

„Pán Boh daj! Pán Boh daj!“ želali pochovanej i ostatnie. A na jích želanie, jakoby svoje „amen“ chcel povedať, ozval sa z väže na pokoj volajúci večierny hlas zvona.

Ženičky, jakoby sa boly zvona naľakaly, každá pospiechala domov. Zuzka bola už doma, bo pred jejím domom sa boly rozišly.

IV.

Bolo to rokom, alebo i viacej predtým. Itelligencia vrbovčianska strojila sa urobiť výlet. Celá intelligencia vrbovčianska pozostávala vtedy z dvoch farárov, dvoch učiteľov a notára s jejich domácimi. A síce bolo to ktorýsi deň v auguste. V tomto mesiaci že vraj majú byť raci najtučnejší. Itelligencia vrbovčianska usporiadala si teda rakanciu. A pretože boly prázdniny, nechybovalo i na niekoľko študentov. Strýko Polach tiež nechyboval, bo ktoby bol ináčej mech s rakmi nosil?

Celá spoločnosť, pozostávajúca asi z dvanástich osôb, rozložila sa táborom neďaleko zákopov z časov Rákócovských nepokojov, ktoré viac menej až po dnes ešte veľmi dobre poznaf.

„Tam hľa na tom vrchu,“ hovoril pán farár, „stáli Rákóccoci a tu sa ošancovali Nemci. Tam na onom vyvýšenom štvorhrane uprostred zákopov nachodil sa štáb. Tu bola nemecká vojenská rada práve pri obede, keď odrazu Rákóccoci vypálená guľa padla jim prosto do misy.“

„Bolo po apete!“ poznamenal notár.

„Nemci ale predsa mali rozohnaf Rákóccocov,“ pokračoval farár, ukazujúc kade jich zaobišli cez hory, tak že jich Rákóccoci nezpozorovali, až keď jim uderili do boka. Rákóccoci museli ustupovať hore do vrchu. Pri svojom ustupovaní utratili i jedného z vodcov, jakéhosi Šternberka, a odtedy sa i tento vršok tam menuje Štimberk.“

„Kto zná ale, či je to pravda, keď to nenie na písme?“ žartoval notár; „dnes má len to platnosť, čo je na písme.“

„Za čo som kúpil, za to predávam,“ vetil farár.

„No, to by ešte nebolo také. Štimberk, Šternberg majú jakú takú podobnosť. Ale ja som čítal nedávno kritiku na akademický slovník o pôvode slova kaplán. Čo ráčite mysleť predsa, odkiaľ ho odvodía?

„Od capella, odkiaľže ináf?“

„Nie!“ usmieva sa notár.

„Snáf nielen od „capra?“

„To by, rogo, derogovalo. Má to byť maďarské spolusložené slovo, a síce zo slovesa „kapni“ a „leány,“ hogy rajta kapnak a leányok, to jest ináčej, že sa do mladých kaplánov dievčatá zaľubujú.“

„Taká etymologia možná je len výlučne u maďarských učencov, ktorí by nedbali celý svet na svoje kopyto natiahnuť jako švec kožu. To je práve tak, jako tí dvaja učňovia na bystrickej promenade. Zastali si pred gymnasiálnou budovou, na ktorej nachodí sa nápis: „Mysis dicavit.“

„Či to prečítaš?“ pýta sa jeden druhého.

„Pravdaže!“ slabikujúc odpovedá druhý.

„A čo to tam stojí?“

„Čo? To prvé je musíš — a to druhé — ty kávu piť.“

Ďalší rozhovor etymologujúcich pánov bol pretrhnutý volaním jich k svačine. Polach zostal varovať rakov; ostatní posadili sa kolo nastoleného piva, pražených kurčat a hádajte, čo ešte bolo ku pivcu? Neuhádnete-li, núž vám poviem, že hnílý syr. Kladiem naň váhu, bo aj on v našej poviestke hrá svoju nemalú úlohu.

Keď sa kurčatá minuly, pán rektor ponúkal do syra, hovoriac: „Caseus et panis sunt optima fercula sanis.“ Placeat vobis; a pri pive: „Salus Petko, vypí všetko!“

No nebolo treba veľa ponuku. Prinesené zásoby piva i potravín sa minuly. Minula sa i miska smotankového syra, ktorým sa mlynárka zo Zajíčkového mlyna výletníkom zavďačila. Nepodbali ani to, že pivo a smotana sa dobre nesnášajú. Dobrý žalúdok všetko znesie. Študenti sa poďakovali a smotankový syr zapijúc poslednou, fľaškou pľzeňského, mlynárke zaspievali:

„Poníže mlyna
Hustá vrbina,
Kde je tá mlynárka,
Čo ma ľúbila.“

Pán rektor dovádivých študentov škádliac hovorí:

„Hej, páni domini studiosi, vy ste múdri páni!“

„Pravda že sme!“ odpovedia títo seabavedome.

„Ergo, bene! Povedzte mi teda, jako je hnílý syr po maďarsky.

„Túró“

„Túró je tvaroh; ale ja chcem vedieť, jako je hnílý syr, domini studiosi.“

Študenti mlčali, pozerajúc v rozpakoch jeden na druhého.

„Maďari nevedia, čo je to hnílý syr; oni nemajú na to slova,“ povie jeden, len aby sa mohli z klepca dostať a nezostali zahŕbení. A keď sa už niektorí z nich strojili mienku svojho kamaráta celým ohňom zastávať, zavolá strýc Polach, že chytil veľikánskeho raka, aby išli sa podívať. Všetci jakoby na kommando hrnuli sa ku Polachovi, ktorý miesto raka vytiahol starý krpec z vody.

Študenti, že jich oklamal, vyhrážali sa mu, že toho musí on zjesť v omáčke so šalátom.

Smiali sa všetci, ešte aj to zapádajúce slniečko zdalo sa usmievať, a mesiačik, ten div sa za boky nechytal od smiechu. A tí premilí raci v celých rákošoch liezli na ražienky, z ktorých sa ani hnúť nemohli, čo boli rozosmiate; tie vám len tak od radosti chvostíkom trepotali.

Treba však bolo už domov ísť. Malému Dankovi pána učiteľa spravili z prúta koňa, lebo sa žaloval, že ho nohy bolia a chcel, aby ho apuško odniesol.

Fígel sa vydaril. Danko sadol na dreveného koňa, vzal prút do jednej a koňa do druhej ruky a uháňal pred všetkými, jakoby páľil — len sa tak za ním prášilo; nohy ho už nebolely.

V Šibeníkách, neďaleko mestečka, stretnuli sa výletníci s niekoľko židovskými bocheri, ktorí jich pozdravili úradným „alá szolgája!“

Aha, počkaj! napadne čosi jednomu zo študentov a prihovori židovským študentom:

„Amicenko, nech mi povedia, ako je po maďarsky „hnilý syr?“

„Wie heisst?“ povie židák, celá ale spoločnosť dala sa do hlasitého smiechu.

„Áno, hnilý syr, ako je po maďarsky?“

„Hniles syres?“ rečie jakoby rozmýšľal náš židovský mudrc a celá spoločnosť vypukla ešte vo väčší smiech ako predtým, obzvlášte keď ktosi poznamenal, že čo sa už toľko pýta, hnilý syr je po maďarsky hniles syres.

Židáčikovia, mysliac si, že sa jim smejú, protestovali, že si oni vyprosia, aby si kto z nich posmech strojil, lebo že oni nie sú panslávi.

„Ale židáci,“ povie ktosi.

„Magyarok vagyunk!“ bránia sa židáci.

„Hniles syres!“ zavola ešte jako na dovŕšenie celého deju za spoločnosťou idúci s rakami strýc Polach, čo našich židáčkov ešte najväčšími popúdilo. I začali sa vyhrážať, ale strýc Polach urobil s nimi krátku pravotu: rozbehnul sa za nimi i s rakami a čosi kamsi jich bolo plný potok.

V.

Raci sa dovárali. Stôl bol prichystaný, len uteráčky chybovaly. Domácu paňu zastupoval jeden zo študentov, kým druhý miesto domového pripravál s celou horlivosťou a zaujatosťou točku do plzeňského súdka. Už ale i tá bola vrazená, točené pívko sa výborne penilo, dovarení raci boli už odcedení a na misu vysypaní, ktorá len tak sa žiarila od nich, i uteráčky už boli popri tanieroch poukladané. Spoločnosť sa usádzala za stôl. Započali rozvíňať uteráčky, aby si šaty nepošpinili. Každý však miesto jedného mal dva popri svojom tanieri. Ale málo kto si toho povšimnul, a tí, čo si snáď všimli, mlčali. Až odrazu sám domový siahne po uteráčku, rozvinie a vidí, že sú dve, ktoré nepatria na stôl. I sobral hneď všetky a zamenil druhými, a keď sa ho niektorí pýtali, prečo to robí, hovoril, že sú premenené a že tie nepatria teraz na stôl. Ostatne toho všetkého málo kto si všimal, oči všetkých pásly sa nie na uteráčkoch, ale na rakoch.

Že medzi vtípmi, zábavou a žartami i „hniles syres“ bol na poriadku, rozumie sa samo sebou.

Jako ale hnilý syr svoju vôňu, tak židák nemôže zatajiť svoju prírodu. Vôňa sa šírila i za Vrbovce. Z hnilého syra povstal hnilý panslavismus, o ktorom sa rozpisali v „Neutra-Trenchiner Zeitung-u,“ „Nyitra Közlöny-u,“ „Nemzetőr-u,“ ba i veľiký denník „Debreczen“ nebol ušetrený. Všade sa opisovali schôdzky, do ktorých schodia sa panslávi a držia búrlivé reči. Vláda bola vyzývaná, aby to netrpela; služnovcom bolo naložené, aby pozor dali, notárovi, aby o každom hnutí panslávov, nečakajúc ani na obrat pošty, ale hneď skrze náhleho posla zprávy podával.

Ba ešte i pán farár dostal úradný dopis, týkajúci sa rozširovania panslavismu medzi šesťročnými, školu navštevujúcimi dieťkami, ktoré sa ešte len abecedu začali učiť; i naloženo mu prísne, aby toto zlo svojím zakročením prekazil a hydre panslavismu na hlavu stúpil, ináč že celá školská stolica padne pod vyšetrovanie i pod prísnu zákonom vymeranú pokutu.

A nezostalo len pri pohrození, ale prišlo i vyšetrovanie, lebo malý, päťročný Danko učiteľov peroroval na rakancii vlastinebezpečnú, revolucionárnu báseň:

„Ja som malý, ale Slovák!
Slovák s dušou i telom,
Kto Slovákov nemiluje,
Nenie mojím priateľom.“

S inkvisíciou, ktorá aj tak nebola posledná, nechceme núdiť ďalej našich čitateľov. My len poukázal sme chceli v našej rozprave na úrodnosť pôdy nášho milého Uhorska. Že v hnilom syre isté zvieratka sa radi zaliahnú, znali čitatelia moji dávno, ale žeby sa z neho i vlasti nebezpečný panslavismus vykluval mohol, to iste žiaden nevedel.

Na Vrbovcach v najnovšom čase založená je štátna škola. V čistoslovenskom mestečku škola s vyučujúcou rečou maďarskou, do ktorej žiadne kresťanské dieťa, nerozumiac maďarsky, nechodí. Kresťania musia vydržiavať bohatým židovským spoluobčanom školu. Teraz snáď už budú vedieť i Vrbovčania, ako je hnilý syr po maďarsky.

VI.

Dolu Výpustou k Rúbaniciam kráča náš známy strýk Halena. V tvári je zamračený a nezdá sa byť jakosi dobrej vôle. A jakoby bol dobrej vôle, keď mu hrozia exekúciou. A keby to bola exekúcia za kráľovskú daň, alebo inakšiu dlžobu, z toho by si nič nerobil, ale exekúcia na cirkev, kto to kedysi slýchal? Strýk Halena ide teda na radu k pánu slúžnemu, či to on predsa musí platiť? Akoby to bola nejaká maličkosť, ale za pár rokov sa toho nasbieralo, veď je to už skoro 50 zlatých. Už si vystavil i dom na Moravskej strane, aby len plateniu vyhnuť mohol. A začo žeby mal platiť na tú cirkev, veď do kostola nechodí; narodí-li sa mu kto, alebo zomre-li mu kto, zaplatí farárovi viac ako ktokolvek druhý, veď má odkiaľ. Cirkve ale nepotrebuje práve tak, ako jeho role a domy farára nepotrebujú.

Tymito myšlienkami zabratý stúpa chodníkom dolu lúkami. Noviny vrbovčianske, tie ho nezaujímajú. A predsa sú to dôležité, sensačné noviny. A jakoby i neboly, veď o Aničke Chodurovie, ktorú nedávno pochovali, všeobecne sa hovorí, že nebola mrtvá, že ju za živa pochovali.

Išiel chýr jakoby bleskom po mestečku, ba i po celom okolí. Súseda Žemličková mala veľké zadostučinenie, veď sa hovorilo, že

zlodeji ulakomiac sa na zlaté prstene, v noci jej hrob otvorili, prstene a striebornú refaz z hrdla ukradli; zamretá ale že precitnula. Potom že išla k svojmu mužovi, a keď ju ten nechcel pustiť do domu, odobrala sa k svojmu bývalému milencovi a s tým že sa ztratila.

Chýr tento dostal sa k sluchu i pána služnodvorského. Nič mu nemohlo byť milším, jako že práve strýk Halena zavítal do jeho pisárne.

„Halena, čo mi nesiete nového?“ pýta sa ho slúžny, sotva sa tento vo dverach octnul.

„A veru nič dobrého, pán veľkomožný.“

„Teda tak?“ hovorí slúžny, nedajúc milému Halenovi ani k slovu prísť, aby svoju sťažnosť bol mohol predniesť; „je to pravda, že u vás ženu vykopali?“

„Počul som to, pán veľkomožný.“

„Teda by to predsa pravda bola?“

„Hovorí o tom všeobecne. Ale to sú len kňazi na príčine.“

„A prečo tí?“ zpytuje sa slúžny.

„Mali ju mrtvú pochovať, a nebol by nikto o tom vedel.“

„Teda bola živá?“

„Ja neviem; ale tak sa hovorí.“

„No však sa budú mať, keď sa to dokáže.“

„Ja by som jim toho doprial, aby jich tiež trocha vyeksekvovali, jako oni mňa. Prosím ponížene pána veľkomožného, nech mi ráča poradiť niečo; veď ma dali do eksekúcie.“

„A prečo by vás eksekvovali?“

„Že nechcem na farára platiť.“

„No, ten váš farár! Vy by ste museli platiť na neho, keby vám len po uhorsky chcel slúžiť.“

„Veď to, pán veľkomožný, i ja by som rád platil; ale on nám vždy len po slovensky káže. A po slovensky vedia už aj moje deti, ale po uhorsky nie.“

„No, však uvidíme, Halena, čo sa dá za vás urobiť. Ale posielate vy vaše deti do tej novej uhorskej školy?“

„A čoby som posielal, keď tam len samí židia chodia. Veď tam z našich detí len jedno chodilo, a i o tom povedajú, že sa ničomu nenaučilo. Ešte i ten Otčenáš že ho doma museli učiť.“

„No, viete, veď tam sa neučí modliť, ale sa uhorsky naučí. A, viete, to nám je veľmi potrebné, bo keď dostanete od nás uhorskú citáciu, vy jej nerozumiete, ale vaše deti budú tomu už rozumieť. No, či to nebude dobre?“

„Ale, čo je po tom, pán veľkomožný; predtým, keď sme nemecké citácie dostávali, každý židák vedel mi povedať, čo tam stojí; dnes ani tí to nevedia čítať. Do toho sa ja nestarám, len keby mi poradili skrz tú eksekúciu, veď mi chcú junce predať.“

„Vidíte, Halena, keby ste vaše deti do uhorskej školy posielali, to by celkom inakšie bolo, ani by ste sa radiť nemuseli. Uhria sú múdrejší ľudia jako Slováci. Teraz vám však nemôžem nič po-

vedaf, ani poradiť, bo sa musím ponáhľať na inkvisíciu skrz tú vykopanú ženu u vás.

„Teda mi nič neporadia?“

„Druhýkrát, Halena môj; teraz sa musím ponáhľať. Dnes budem i tak u vás. Môžte mi to pripomenúť.“

Pán služný dal zapriaľnúť do koča a Halena s neporiadzením vrátiť sa domov. Vychádzajúc z pisárne služného, šomral si čosi popod nos o uhorskej terajšej pravde. Pod bránou sa ho ktosi opýtal, čo vykonal.

Odpoveď Halenova bola krátka: „Frašták prišiel, Frašták išiel.“

VII.

Pán služný sadol do koča, kočiš šibnul do koní, ktoré sopnúť sa podrobčili si na mieste, potom ale divokou rýchlosťou uháňali k Vrbovcam. Služný tešil sa na dobrý výsledok svojho vyšetrovania a rozmýšľal, jakoby celej veci mohol dať náter panslavismu.

Farár pochoval tú ženu, pomyslel si služný, nebude sa môcť vyzuť z vyšetrovania. Posledný úradný dopis z farského úradu bol v reči slovenskej, bárs mu to služný bol zakázal, nariadiac mu, aby všetky svoje dopisy len v maďarskej reči doposielal. Farár neuposlechnul. Slovenský dopis dôkaz panslavismu, pochovanie ženskej mrtvoly prečin. Panslavismus farára musí príkladne potrestať, a to najmenej sosadením z úradu.

Celý plán bol hotový. Koč zastal pred obecným domom. Pán služný vystúpil z neho, a povedomý svojej úradnej moci, hrdo si kráčaľ do kancelárie.

Čosi kamsi len tak lietali úradskí, hajtman, richtár, s lieskovými paličkami po mestečku sháňajúc svedkov cieľom vyšetrenia, jako sa to stalo s tou vykopanou ženou.

Vyšetrovanie započalo sa s hrobármi a malo ukončené byť s rektorom a farárom. Tí mali byť na pospas.

Prvý z predvolaných pred pána služného bol strýko Polach. Pán služný, pozrúc naň svojím prísnyim pohľadom, vykrútil si riedke búzy, potom ale postaviac sa do služnovekej positúry, vysokováznyim hlasom započal svoj výsluch, zpytujúc sa predvolaného:

„Jako sa vy voláte?“

„Martin, pán veľkomožný,“ rečie tázaný polousmiatou tvárou.

„Martin,“ opakuje služný a ešte prísnejšie rečie: „a ináčeť jako vás volajú?“

„Ináčeť mňa Polachom menujú.“

„Teda Martin Polach?“

„Áno, prosím ponížene.“

„Koľko máte rokov?“

„To ja neviem, pán veľkomožný.“

„To neviete, čo každé dieťa má vedieť?“

„Nuž, keď ja som už starý a nie dieťa.“

„Mlčte!“ skočí mu do reči služný.

„Dobre, pán veľkomožný.“

„Nuž, koľko máte rokov?“

Polach díval sa po prítomných, jakoby sa ho to ani netýkalo.

„Čo nehovoríte? Naskutku vás dám zavreť!“ rečie rozzlobený inkvizítor.

„Prosím ponížene, však mi kázali mlčať.“

„Mlčte — Polach mrdnul plecóm — a hovorte to, čo sa vás pýtám. Koľko máte rokov?“

„Mal by som mať toľko, čo Marek pod kostolom; on mi hovoríeva, že sme v jedných rokoch, a on že už má blízko šesťdesiatich.“

„Teda šesťdesiat rokov.“

„Aha!“

„Tak sa to odpovedá?“

„Snáď každý jako sa naučil.“

„Jakého ste povolania?“

„Jakého chcú, pán veľkomožný.“

„Jakého chcú? Čo to za odpoveď?“

„Prosím ponížene, nech sa neráča k hnevu pozdvihnúť, ja som sedliak, tkáč, hrobár, zvonár, hlásnik, alebo jako sa hovorí devatorakého remesla a desatorakej psoty.“

„Teda ste hrobárom?“

„Áno, prosím ponížene.“

„Viete, že ste obžalovaný?“

„Jích milosť snáď len žartujú?“

„Je to pravda, že ste vykopali ženu na cintoríne?“

„Je, prosím ponížene; však aj kamarát bol pri tom.“

„Teda to soznávate?“

„Čo je pravda, to musím soznať.“

„Rozprávajte teda, jako sa to stalo?“

„Nuž bolo to po pohrabe Anničky Chudorovie. Ja som vyzvonil na večer a potom som trocha išiel na faru. Keď sa zvečeralo, pobral som sa k svojmu kamarátovi. Ten sa práve čosi so ženou hašteril. A keď ju už hodne počal obracať a chrbát jej natierať, začala na retu volať, a keď ma uvidela, prosila mňa, aby som ju obrátil. Ja som si však pomyslel, ktožeby sa to medzi manželov miešal. Čo ste si navarili, to si sami zjedzte; ešte som jej povedal, aby tak veľmi nekričala. „Ale jakože nemám kričať, strýčko môj, keď mňa na úmor bije; ej, pre Boha vás prosím, obráňte mňa!“

„Ale, hovorte mi o tom, jako ste tú ženu vykopali, ale nie také pletky,“ pretrhol ho v reči služný.“

„Nuž, veď sme hneď pri tom, pán veľkomožný; len to chcem ešte povedať, že keď mňa tak pekne prosila, nuž som povedal kamarátovi: „Kamarát! čo jej máš dať, daj jej, a poďme po našej práci.“ A on mňa i poslušnul. Dal jej ešte niekoľko lepančov a potom sme odišli spolu na cintorín.“

„Nuž a ďalej potom čo ste robili?“

„Lahli sme a striehli.“

„Teda ste sa predsa báli?“

„Ach, veru nebáli, pán veľkomožný; keby sme sa boli báli, neboli by sme tam išli.“

„Teda neľutujete, že ste to urobili?“

„Nie veru!“

„A kde ste dali tie prstene a retiazku, čo ste jej vzali?“

„My tej prstene? Ba kdežeby jich vzala?“

„Do toho vás nenie nič, kde jich ona vzala, ale kde ste jich vy dali? Povedzte pravdu, síce ináčej zle prejdete.“

„To je lož, pán veľkomožný! My sme jej vzali len plachetku a inšie nič.“

„Teda sa nechcete priznať, že ste jej aj strieborné gombíky vzali?“

„Nie veru! Tá by bola rada, keby mala olovené, nieto ešte strieborné.“

„To sa preukáže; teraz pôjdete do areštu.“

„Snáď preto, pán veľkomožný?“

„Marš, pakujte sa! Služný kývnul na čatníkov a tí strýka Polacha odvedli. Chudák, ani nevedel, len keď sa už v šupárni nachodil. To sa mu ešte nikdy nestalo v živote, a on ani to nevedel, či je na tomto a či na druhom svete.“

Za Polachom nasledoval strýc Hleka. I toho sa zpytuje služný, jako Polacha.

„Je to pravda, že ste vykopali ženu na cintoríne?“

„Je, prosím ponížene,“ povie Hleka.

„A bola ešte živá?“

„Pravdaže bola; dôkaz toho majú na mojej tvári. Nech sa rácia podívať, ešte sa mi až po dnes nezahojila, čo ma doškriabala.“

„A kde sú tie prstene a retiazka?“

„Jaké, pán veľkomožný?“ diví sa Hleka.

„Čo ste jej vzali.“

„Komu? prosím ponížene.“

„Tej žene, čo ste ju vykopali.“

„Pán veľkomožný, to nebolo naposledy žiadne vykopanie. Keby mňa nebola škriabala, ani to by som jej nebol urobil. Tým kopnutím som ja jej ešte neublížil. Ostatne mala nekradnúť.“

„Teda ste ju aj kopali?“

„No, dal som jej hnilého syra, alebo jako Brezovania hovoria: „mjakyš,“ vzali sme jej plachetku a kosák a bolo po veci.“

„Ale čo tárate do sveta?“ osopil sa služný.

Hleka pokrčil plecami, zažmurkal malýma očima, strčil ruky do vrecák bieleho kabáta, pozrel na zem, potom na služného a na prítomných, jako čoby rozmýšľal čo má odpovedať a či snáď len mlčať. Potom jakoby sa bol ustálil na tom, že viac nebude nič hovoriť, mlčal.

Vyšetrujúci pán služný sám súc v rozpakoch, nevedel tiež, jako má ďalej pokračovať. Po dlhšej prestávke osloví zase Hleku, alebo lepšie povedané, osopí sa na neho:

„No, čo nehovoríte?“

„Keď neviem čo, pán veľkomožný.“

„Ešte raz mi rozprávajte, jako ste to tu ženu vykopalí?“

Hleka rozprával. Služný načúva a čím dial tým viacej sa cíti neprijemnejšie, ani čoby mu mravce po celom tele boli sa prechodili. Konečne keď mu už vec jasná bola, pretrhne nahnevano hovoriaceho Hleku: „Ja sa vás nepýtam, kde ste vy Zuzku Kovarových vykopalí, ale Anču Chodurových, ktorej ste prstene a reťazku vzali.“

„Tá má pokoj v jej hrobe, pán veľkomožný. To oni museli zle rozumieť. A jestli by mne neverili, nech sa ľúbi presvedčiť na cintoríne, či je len hrudka pohnutá na jej hrobe od tých čias, čo sme ho ustrojili,“ hovoril Hleka cele vážnym hlasom.

Pán služný sa osobne presvedčil o pravdivosti slov hrobárových. Plány jeho boli stroskotané. Z celého hľadaného panslavismu našiel len — hnilý syr. O tento až po dnes nenie potiaž. Chlapci sa ním nadielajú. Nadelili ním i hrobári Zuzku Kovarových iste dostatočne, lebo jim vykášala trávu na cintoríne.

* * *

Sme u konca s historiou o vykopanej žene. Panslavismus ale ešte vždy straší v zbrklých hlavách. Strýka Polacha vypustili síce zo šupárne, ale si to veľmi ľutoval, že na svoje staré dni takej potupy došiel. Teraz je už zavretý tam, kde on tak mnohých uzavieral.

Strýko Halena sa spieral platiť cirkevnú daň, ale mu ani pán služný nepomohol, ani výhovorka, že do kostola nechodí, ba ani to, že si dom na Moravskej strane vystavil.

Kostolníčka a Žemličková nikdy viac nespomenú nebohú Anničku, bo sa boja, žeby jich pán služný vyšetroval, ktorý i potom neprestal hromžiť na slovenčinu; silou mocou chcel ju vyhubiť, ale darmo. On pošiel — kam? Nevieme. Slovenčina ale je tu ešte vždy, a dá Pán Boh, že bude na veky.

Historické zlomky.

Píše *Fr. V. Sasinek.*

1. O slovenskej halene.

„Ba ešte čo?“ povie niekto, pokrúcajúc hlavou nad tým nápisom. Sú, ktorým halena je rúchom „sprostým;“ takou sa mu vidí, jaký je sám. Predomnou je halena rúchom vážnejším, nežli iné cudzie, západné alebo južné, obleky umelé, bár i zlatom a striebrom obložené. Halena je rúcho starožitné, rúcho vkusu národného, rúcho historické. V halenu sa odievali tí, ktorí boli pánami zeme: v inokrajové rúcho ale zaobalovali sa tí, ktorí boli sa prisťahovali na slovanskú zem, a dľa nich odrodilci. Halena je svedectvom húžev-